נח

א. אויפן פסוק (בתחלת פרשתנו) „אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים הי׳ בדורותיו", זיינען דא צוויי פירושים[1] (ווי רש״י ברענגט בפירושו על התורה) אינעם דיוק פון „בדורותיו" — „יש מרבותינו דורשין אותו לשבח כו׳ ויש דורשין כו׳"[2]. לויט דער דעה אז „בדורותיו" מיינט ניט לשבח זאגן רז״ל (ווי רש״י איז מפרש): „לפי[3] דורו הי׳ צדיק ואילו הי׳ בדורו של אברהם לא הי׳ נחשב לכלום"[4].

איז ניט גלאטיק דער לשון „אילו הי׳ בדורו של אברהם": אברהם איז געבאָרן געווארן נ״ח שנה לפני מיתת נח[5] — ווי דער סימן פון אבן עזרא[6] „ואברהם אבינו בן נ״ח כאשר מת נח"[7] — איז דאָך נח געווען א משך זמן „בדורו של אברהם"[8]!

און כאטש אז בתחלת ימיו האט אברהם לכאורה נאָך ניט דערגרייכט צו דער שלימות המדריגה פון „צדיק", ביז אז עס שטייט אין מדרש[9] „שהי׳ אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד ע״ז כל השנים הללו"[10] און ערשט דערנאָך איז ער געווארן מכיר את בוראו —

איז אבער נאָך פאר זמן בן נ״ח שנה האט ער שוין לכל הדיעות[11] מכיר געווען את בוראו; און דערצו נאָך — א הכרה בכח עצמו, ווי דער רמב״ם איז מאריך בריש הל׳ ע״ז, ווי אזוי אברהם איז פון זיך אליין צוגעקומען צו וויסן און מכיר זיין דעם אויבערשטן „ולא הי׳ לו מלמד ולא מודיע דבר"

[ניט ווי נח, וואס זיין ידיעת והכרת הבורא איז (ווי ס׳איז משמע[12]) ניט געווען בכח עצמו, און ווי מיר געפינען בנוגע סוד העיבור בפירוש, אז ער האט

---

1) סנהדרין קח, א. ב״ר פ״ל, ט. תנחומא פרשתנו ה. זח״א ס, א (תוספתא). תנחומא באבער פרשתנו ו. וראה לקמן הערה 4.

2) לשון רש״י עה״פ. ועד״ז הוא בתנחומא באבער שם. ובשאר מקומות שבהערה 1 ליתא.

3) לשון רש״י עה״פ. וראה מפרשי רש״י (ר״ם, גור״א, ועוד. ולפי״ הענף יוסף לתנחומא שם, מפורש הוא בתנחומא שם) דלכו״ע אם הי׳ בדור צדיקים והי׳ צדקתו כמו שהי׳ בדורותיו לא הי׳ נחשב לכלום. אלא דפליגי בכוונת התורה בתיבת „בדורותיו" — אם לשבח הוא דאתא או לגנאי.

4) ועד״ז הוא בזהר שם, אבל בדרין אחרנין לא הי׳ נחשב לכלום כמו דרא דאברהם ודרא דמשה ודרא דדוד. בתנחומא: תמים הי׳ בדור המבול ובדור הפלגה שאלו הי׳ בדורו של אברהם אבינו לא מצא ידיו ורגליו. בב״ר שם ליתא בדורו של אברהם. ושם אי׳ „אלו הי׳ בדורו של משה או בדורו של שמואל". בסנהדרין (ותנחומא באבער) שם „בדורות אחרים" ולא נזכר שם דור פרטי.

5) וי״ל שמטעם זה לא נזכר בב״ר שם דורו של אברהם.

6) פרשתנו עה״פ.

7) והוא מפרש שבדורותיו כולל גם דורו של אברהם „בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו".

8) בניצוצי זהר לזהר שם מתרץ דאז לא נקרא עוד דורו של אברהם שעודנו נקרא אברם. ודוחק הוא שהרי בחז״ל כו׳ נקרא בכל מקום „אברהם" גם כשמדובר בזמן שהי׳ נקרא אברם (ראה ברכות יג, א). ועוד: לפ״ז צ״ל דאלו הי׳ בדורו של אברהם הכוונה רק לאחרי שאברהם הי׳ בן תשעים שנה ותשע שנים, שאז א״ל הקב״ה „לא יקרא עוד את שמך אברם" (לך יז, א. ה).

9) ב״ר פל״ט, ח.

10) וכמ״ש הרמב״ם הל׳ ע״ז פ״א ה״ג (נעתק לקמן בפנים).

11) ראה לקמן רס״ב.

12) מדברי הרמב״ם שם ה״ב וג׳ שזה הי׳ החידוש דאברהם.

עס געלערנט פון (חנוך[13] ו)מתושלח[14] זיין זיידען. ובפרט, לויט ווי דער רמב"ם שרייבט[15] אז מתושלח האט געהאט א בימ"ד[16] און א ב"ד[17] איז דאך זיכער אז זיין הויפט אייניקל נח[18] איז געווען דארט און געלערנט דארט. ער האט מקבל געווען פון אנדערע פאר אים (און עד"ז איז אויך דער חילוק בנוגע זייער הנהגה: „נח[19] הי' צריך סעד לתומכו, אבל אברהם הי' מתחזק והולך בצדקו מאליו")[20] —

איז ווי איז מתאים צו זאגן „אילו הי' בדורו של אברהם כו'", בשעת אז נח איז יע געווען א משך זמן אינעם דור פון אברהם (שוין נאך דעם ווי אברהם „הכיר את בוראו")[21]?

אפילו מ'זאל טייטשן אז „דורו של אברהם" מיינט און הויבט זיך אן (ניט פון זמן אברהם'ס עבודה מיט זיך, נאר) פון זינט ער האט איפגעטאן מיט אנ־דערע — „את הנפש אשר עשו בחרן"[22], און ווי די גמרא[23] זאגט אז דוקא פון דע־מולט האבן זיך אנגעהויבן די שני אלפים תורה[24] — איז דאך אויך דער אויפטו געווען כמה יארן פאר מיתת נח, ווי די גמרא זאגט[25]: „גמירי דאברהם בההיא שעתא בר חמשין ותרתי הוה".

ב. וועגן דעם גיל ווען אברהם הכיר את בוראו זיינען דא כמה דעות: בן ג'[25], בן מ', בן מ"ח[26], בן נ'[27].

דער רמב"ם אין הל' ע"ז[28] ע"ז[29] זאגט אז „בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו"[30]. זאגט אויף דעם דער ראב"ד

---

13) פדר"א רפ"ח.

14) ראה רד"ל שם שכצ"ל בפדר"א. וראה ג"כ סדר הדורות שנת אלף נו.

15) מו"נ ח"ב פל"ט.

16) באחרונים שלא נמצא מקור לזה. ואולי הוא מדרש אבכיר הובא ביל"ש בראשית רמז מב ש„הי' שונה ט' מאות סדרי משנה".

17) אולי המקור פדר"א הנ"ל שהרי, עיבור הוא בכ"ד, וסוד העיבור רק החכמים הגדולים יודעים אותו ואינן מוסרין אותו אלא לסמוכים נבונים (רמב"ם הל' קדה"ח פי"א, ד).

18) להעיר מבמדב"ר פ"ד, ח שמסר לו בגדי אדה"ר (כה"ג).

19) פרש"י ריש פרשתנו ד"ה את האלקים. מתנחומא פרשתנו שם. דעת ר"נ כו' בב"ר פ"ל שם.

20) ראה בארוכה עקידה (פ' לך שער טז. ובחזות קשה שער שני). ובכ"מ.

21) ולהעיר (בתירוץ בדוחק עכ"פ) ד„עשרה דורות מנח ועד אברהם" (אבות פ"ה מ"ב). או י"ל בסגנון אחר: „נח איש צדיק תמים הי' בדורותיו" מדבר בהזמן דאז, היינו בדור המבול ולפני המבול, ולגבי דור המבול נאמר ואח"ל „תמים הי' בדורותיו" (ולא לגבי דורו של אברהם).

אבל בתנחומא שם מפורש (כנ"ל הערה 4) „בדור המבול ובדור הפלגה", ואברהם בעת ההפלגה הי' בן מ"ח שנה. ונמצא נח חי אחרי ההפלגה עשר שנים (סדר עולם פ"א). וגם מפרש"י ריש פרשתנו „הואיל והזכירו ספר בשבחו" מובן דהנאמר בקרא „נח איש צדיק תמים הי' בדורותיו" הוא לא (רק) הקדמה להנאמר לאח"ז, כ"א כמו מאמר המוסגר ע"ד שבחו של נח (בכלל, היינו במשך כל ימי חייו).

22) לך יב, ה.

23) ע"ז ט, א.

24) וראה חדא"ג נדרים לב, סע"א.

25) נדרים שם. ב"ר פ"ל, ח. וש"נ.

26) ב"ר שם. וש"נ.

27) דיעה הא' בפסיקתא רבתי פ' כא.

28) „הל' ע"ז וחוקות הגוים" זהו השם המלא דההלכות כבדפוס ראשון, קושטא רס"ט (בראש ספר היד במנין המצות על סדר ההלכות שברמב"ם, וכן בכותרת דספר המדע, והכותרת להל' אלו). ועוד. ובדפוסים שנגעה בהם יד הצנזור כולל הדפוסים שלפנינו (ווארשא, ווילנא, וצלום מהם) בראש הספר „הלכות עבודת כוכבים ומזלות וחוקות העכו"ם (הכותים) וכיו"ב בשאר הכותרות. ובכותרת להל' ע"ז: „הלכות עבודת כוכבים וחוקותיהם". ועד"ז שינו בכו"כ מקומות בגוף ההלכות.

29) פ"א ה"ג.

30) וכ"ה ברד"ק תולדות כו, ה. במאירי בחבור התשובה (מאמר א פ"ו ד"ה אמנם קצת יש חכמים): והוא אמרם בהגדה אחרת הביאה הרי"ם ז"ל בן ארבעים שנה הכיר את בוראו. ובפתיחתו למס' אבות (ד"ה והי' זה) הביא זה סתם, לא בשם הרמב"ם.

„יש אגדה בן שלש שנים שנאמר[31] עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עקב".

דער כסף משנה איז מסביר, אז „אפשר לקיים זה וזה דבן שלש שנים הי' כשהתחיל לחשוב כו'[32] להכיר בוראו אבל כשהי' בן ארבעים השלים להכירו[33]. ורבינו כתב העיקר שהוא גמר ההיכרא דהיינו כשהי' בן ארבעים שנה. וצ"ל שהי' גורס . . בן ארבעים[34] . . ולא בן מ"ח כמו שהוא בספרים".

מ'דארף אבער פארשטיין: וויבאלד די גירסא הנפוצה אין מדרשים שלפנינו[35] איז „בן מ"ח[36] שנה הכיר אברהם את בוראו" — פארוואס האט דער רמב"ם אנגענומען דוקא די גירסא אז „בן ארבעים שנה[37] הכיר אברהם את בוראו"[38]?

אויך דארף מען פארשטיין: וויבאלד אז „אפשר לקיים זה וזה" (סיי די דיעה אז בן שלש הכיר את בוראו און סיי די דיעה אז ער איז געווען בן ארבעים) און דער רמב"ם אליין רעדט בתחלת ההלכה וועגן דעם ווי אברהם איז געווען בקטנותו — „כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב כו'", איז פארוואס דערמאנט ער ניט בפירוש, אז אין דער צייט ווען „התחיל לחשוב כו'" איז ער געווען בן שלש שנים[39].

ג. וועט דאס זיין מובן בהקדם כללות הביאור אין רמב"ם הל' ע"ז. אין דעם ערשטן פרק הויבט אן דער רמב"ם: „בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול", און נאכדעם ווי ער איז מבאר בארוכה זייער טעות איז ער מסיים „וזה הי' עיקר ע"ז".

דערנאך איז ער ממשיך (אין הלכה ב): „ואחר שארכו הימים עמדו בבני אדם נביאי שקר ואמרו שהא־ל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני כו'", און ער איז מפרט ומסביר ווי מ'האט אנגע־הויבן דינען כוכב פלוני כו' און איז מבאר באריכות ווי מ'איז שפעטער ארונטער ביז צום נידעריקסטן שלב פון ע"ז. „וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ולא הי'

---

31) תולדות כו, ה.

32) בכס"מ „והגהות כתבו בשם הרמ"ך". וראה הגהות מיימוניות לפנינו סק"א. אבל בסק"ב שם כתב (ע"ז שכתב הרמב"ם בן ארבעים שנה הכיר) כרבי יוחנן כו' בן מ"ח שנה הכיר כו' ולא כר"ל שאמר בן שלש שנים.

33) ועד"ז הוא במגן אבות להתשב"ץ בתחלתו. וראה גם מאירי שבהערה 30.

34) ראה ב"ר (הוצאת תיאודור־אלבק) פס"ד, ה בחילופי נוסחאות שכ"ה בב' כת"י דב"ר שם.

35) כמו שהוא בכ"מ במדרש — ראה בהנסמן בב"ר פ"ל ופס"ד שם.

36) וכן הגיה בהגה"מ ברמב"ם וממשיך „וכן כתב הר' אלעזר בן ר' יב"ק בשרש קדושת היחוד"י. וכ"ה בכמה דפוסים וכת"י (הובאו ברמב"ם ספר המדע ירושלים תשכ"ד).

37) ובפרט שהגירסא בן מ"ח יש לה מקור במק"א, „שהרי בדור הפלגה הי' אברהם בן מ"ח ולא מצינו שנשתתף בעצתם" (פרש"י לב"ר פס"ד, ד). ועד"ז כתב במגן אבות שם, „ויצא להם זה המספר (דבן מ"ח הכיר) לפי דעתם כי בשנת מות פלג נפלגה הארץ ואז הי' א"א בן מ"ח שנה כו' ובראותו התפלגות לשונם ובלבולם הפך כוונתם נתקיימה לו אמונת ההשגחה ואז הכיר את בוראו בשלימות". וכתב שם דהגירסא בן מ' היא „גירסא משובשת" והנוסחא המדוייקת היא בן מ"ח.

38) בצפע"נ על הרמב"ם כאן: וע' ב"ב ד' צא דעשרה שנים הי' חבוש ואח"כ בחרן הוה בן נ"ב כמבואר בע"ז ד' ט. ע"ש. והיינו שמזה מקור שיטת הרמב"ם שהכיר את בוראו בן ארבעים לא בן מ"ח. אבל להעיר שהרמב"ם כאן לא הזכיר שהי' כלוא, אף שכתבו במור"נ ח"ג פכ"ט.

39) אף ש"ל שרמזו במש"כ „ונגמל". ואדרבא ע"ז מוסיף ביאור 1) למה דוקא אז התחיל כו' (כי נגמל ה"ז סימן גדלות) 2) בתחלת ג' שנים (נגמל ה"ז לסוף כד חודש (גטין עה, ב)).

---

*) ראה הלשון ברוקח שם לפנינו. וצ"ע.

שום אדם מכירו . . אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר, ועל דרך זה הי׳ העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו״.

און אין הלכה ג איז ער מבאר באריכות ווי אברהם איז צוגעקומען להכיר את בוראו און וועגן אלע מעשים ועניינים נעלים וואס ער האָט געטאָן נאָכדעם איינצופלאָנצן דעם „עיקר גדול״ (הכרת הבורא ועבודתו) אין האָרצן פון „אלפים ורבבות״, ביז „הודיעו ליצחק בנו . . ויצחק הודיע ליעקב . . ויעקב למד בניו כו״, און ווי ס׳איז געווען דער מצב פון בני יעקב ביז דער אויבערשטער האָט געשיקט משה רבינו און געגעבן די מצות צו אידן, און — דאָס אלעס מיט אַן אריכות גדולה.

וואָס לכאורה איז דאָס ניט מובן: דער רמב״ם איז א ספר פון „הלכות הלכות״ (ווי דער רמב״ם שרייבט בהקדמת ספרו), ניט קיין ספר וואָס דערציילט דברי ימי עולם אָדער אפילו דברי ימי ישראל —

טאָ וואָס איז נוגע להלכה די גאַנצע אריכות פון כל הפרק, ווי אַזוי ס׳איז געווען די השתלשלות הירידה פון עובדי ע״ז פון זינט ימי אנוש און ווייטער, ביז צום זמן ווען „בחר ה׳ בישראל לנחלה והכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהי׳ משפט ע״ז וכל הטועים אחרי״?

ווען דער רמב״ם וואָלט מקדים געווען, אַז אדם הראשון איז נצטווה גע־ווארן על (איסור) ע״ז[40], וואָלט מען געקענט פאַרענטפערן (עכ״פ בדוחק), אַז אריכות הנ״ל איז נוגע צו דעם וואָס דער רמב״ם שרייבט וויטער אין פרק ב״י „שכל המודה בע״ז כופר כו׳ ובכל מה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם כו״. נוסף לזה: וויבאַלד אַז אויך בני נח זיינען געווען מצווה על ע״ז[42], ווערט מיט דער אריכות באַוואַרנט, אַז כאָטש אין משך פון כו״כ דורות פון זינט ימי אנוש ואילך האָט מען געדינט ע״ז, ביז אַז „פשט דבר זה בכל העולם״[43], זאָל מען ניט מיינען אַז ביי זיי איז דאָס ניט געווען קיין איסור, נאָר זיי האָבן דער־מיט עובר געווען אויף ציווי השם.

דער רמב״ם אַבער דערמאָנט ניט אין דעם גאַנצן פרק, אַז אדם הראשון איז נצטווה געווארן אויף ע״ז, און איז בכלל ניט מדגיש דעם גודל האיסור בדבר אויך אין יענע זמנים[44].

קומט אויס, אַז דער המשך ובאריכות סיפור העניינים אין גאַנצן פרק איז לכאורה בלויז א סיפור מאורעות, וואָס האָט קיין שייכות ניט צום ספר היד פון רמב״ם[45] וואָס ענינו איז — הלכות.

---

40) כמ״ש בהל׳ מלכים רפ״ט.

41) דהל׳ ע״ז ה״ד.

42) וראה הל׳ מלכים שם ה״ב.

43) לשון הרמב״ם הל׳ ע״ז שם ה״ב.

44) ובפרט שהטעות שבימי אנוש (בתחלת הפרק) אינו ענין ע״ז שב״נ מוזהרים עלי׳, כ״א ענין השיתוף, שמלשון הרמב״ם בסהמ״צ מ״ע ב משמע שנאסר לבנ״ו ולא לב״נ. ראה סהמ״צ להצ״צ מצות אחדות ה׳ בתחלתה. וידועה השקו״ט בזה — ראה ד״ה באתי לגני תשי״ג ס״ב. וש״נ. וראה גם ס׳ הערכים־חב״ד ח״ב ע׳ שמג. וש״נ. ואכ״מ.

45) משא״כ במו״נ. ואמנם האריך בענין זה במו״נ ח״ג פכ״ט.

לפי המבואר במו״נ שם (פכ״ט ופ״ל) ש„הכוונה הראשונה מן התורה כולה היתה להסיר ע״ז ומהות זכרה״ (פכ״ט), „כי עיקר התורה להסיר הדעת ההוא ולמחות זרעו של עכו״ם״ (לשונו שם סם״ל), נמצא לכאורה שהודעת דבר זה, כתות ואופני ע״ז שהיו עד ימי אברהם, נוגע להידיעה והבנת תוכן הציווים השייכים לע״ז, שהכל בכדי להתרחק ולהסיר מאתנו דעות ועבודות כוזבות אלו שהיו נפוצות בעולם, כמו שמבאר במו״נ שם בארוכה.

אמנם [נוסף ע״ז שאז נוגע בעיקר הידיעה דעובדי

ד. ויש לומר, אז דער פרק ראשון פון הל' ע"ז ואריכות עניניו איז א הקדמה כללית צו אלע הלכות ע"ז אין רמב"ם.

דער ביאור בזה:

דער חטא פון ע"ז, כאטש אז בכללות באשטייט ער פון איסורים בנוגע למע־שה[46] ובפועל (עבודה זרה), איז אבער תוכנו[47] ועיקרו פארבונדן מיט מחשבת האדם, הרהור הלב — דאס וואס ער טראכט בלבו ומחשבתו, אז א נברא, א מלאך, גלגל כו' איז אן אלוקה, אדער לפחות א סרסור, מציאות בפ"ע,

וואס אויך דאס איז אן איסור מפורש,

און ווי דער רמב"ם איז מפרט אין די הלכות גלייך בתחלת פרק ב: „עיקר הציווי בע"ז שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך כו' ואע"פ שהעובד יודע שה' הוא האלקים והוא עובד הנברא הזה על דרך שעבד אנוש כו' וענין זה הוא שהזהירה התורה עליו כו'

כלומר שמא תשוט בעין לבך תראה שאלו הן המנהיגים את העולם והם שחלק ה' אותן כו' ותאמר שראוי להשתחוות להם ולעובדן, ובענין הזה צוה ואמר כו' כלומר שלא תטעו בהרהור הלב לעבוד אלו להיות סרסור ביניכם ובין הבורא"; און אין ווייטער־דיקע הלכות איז ער ממשיך אז „צונו הקב"ה שלא לקרות באותן הספרים (וועגן עבודה זרה) כלל ולא נהרהר בה ולא בדבר מדברי[48] . . וכל[49] הלאווין האלו בענין אחד הן והוא שלא יפנה אחר ע"ז כו'[50] ולא ע"ז בלבד הוא שאסור להפנות אחרי' במחשבה אלא כל מחשבה שהוא גורם לו לאדם לעקור עיקר מעקרי התורה כו'"[51].

ה. דערפון איז מובן אז בכדי צו מקיים זיין כדבעי די מצות ל"ת ועשה פון ניט דינען ע"ז איז ניט גענוג צו וויסן בלויז די הלכות בנוגע לעשי' — וואס מ'דארף טאן און וואס מ'טאר ניט טאן, נאר אדרבא — לכל לראש דארף בא־וואנט ווערן בתכלית די מחשבה — און דערפאר די אריכות הגדולה בזה.

עס דארף נקבע ווערן במחשבת האדם ולבו, אז אלע ברואים שבעולם האבן ניט קיין מציאות פאר זיך, ובמילא איז ניטא קיין מקום מ'זאל מכבד זיין, מחשיב זיין אדער דינען ח"ו וועלכן ס'איז נברא[52] — „לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד

ע"ז, ולא האריכות בדרגת אברהם ופעולת אברהם (שבה"ג כאן), וכבמו"נ שם, שהאריכות שם היא בשיטתם ושטותם וע"ד אברהם באו הדברים בקיצור", הנה] ענין זה הוא לכאורה רק טעמי המצוה ובטהמ"צ מדובר בספרו המורה שם ולא בספרו היד שהוא ספר של הלכות, ואינו מביא טעמי המצוה (ראה הל' ת"ת לאדה"ז רפ"ב בקו"א).

46) אף שגם במצות מעשיות — הרהורי עבירה קשין מעבירה (יומא כט, ע"א. וראה מרנ"ח ח"ג פ"ח וראה רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ג.

47) גם של המצות והאיסורים שבמעשה. משא"כ המצות שבריש הל' יסוה"ת שענינן רק במוח ולב (לידע שיש שם אלקה, שלא יעלה במחשבה שיש שם אלקה אחר, ליחדו, לאהבו וליראה ממנו). ובלשון אגרת המחבר בריש ספר החינוך: שש מצות כו'.

*) וכן ליתא שם סיום הענין שברמב"ם כאן שארכו הימים כו' וכמעט קט הי' העיקר ששתל אברהם נעקר כו'. ואדרבה, מבאר שם מה שאנו רואים היום רוב אנשי העולם מסכמת להגדילו ולהתברך בו .. ואין חולק עליו כו'.

48) ה"ב שם.

49) ה"ג שם.

50) ורק „כל הנפנה אחרי' בדרך שהוא עושה מעשה ה"ז לוקה" (רמב"ם שם). אבל גם עצם הפני' היא בלאו — ראה נ"כ הרמב"ם שם. וראה סהמ"צ להרמב"ם מל"ת יו"ד. מז. ועוד.

51) ובמב"ם שם פ"ב ה"ו: כל המודה בע"ז שהוא אמת אע"פ שלא עבדה הרי זה מחרף ומגדף כו'.

52) ראה סהמ"צ להצ"צ מצות מילה פ"ב וג'.

מאַרבעה יסודות ולא אחד מכל הנבראים מהן"[53].

ויתרה מזה — די הקדמה צו הלכות ע"ז איז נוגע צום קיום פון אלע מצות, ווארום דער אפהיטן מצות ע"ז איז "עיקר כל המצות כולן"[54].

און דעריבער איז דער רמב"ם מקדים דעם גאנצן פרק א' פאר די הלכות ע"ז, אנהויבנדיק פון "בימי אנוש כו' טעו בני אדם כו' חכמי אותו הדור" און איז מסביר אז זייער טעות איז באשטאנען דערין וואס זיי האבן געמיינט, אז "הואיל והאלקים ברא כוכבים . . וחלק להם כבוד כו'", דעריבער איז ראוי מ'זאל זיי מכבד און משבח זיין, ביז צו בויען פאר זיי היכלות און דינען זיי ר"ל.

דערמיט גיט דער רמב"ם צו פארשטיין, אז דער עיקר וסיבה פון ע"ז, (אויך ווי עס איז געווען בימי אנוש (וועז זיי האבן דערמיט געמיינט "להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה")), איז מופרך ניט נאר מפני ציווי וגזירת ה', נאר דאס איז היפך האמת והמציאות, היפך השכל[55], דאס האט זיך געזומען דערפון וואס "טעו בני אדם טעות גדול": וויסנדיק "שאתה הוא לבדך" זיינען זיי דורכ־געפאלן אין חטא ע"ז צוליב "טעותם וכסילותם שמדמים שזה ההבל רצונך הוא"[56].

און בהלכה ב ברייגט דער רמב"ם ארויס די נידעריקערע און ערגערע אופנים פון ע"ז וואס ס'זיינען דא — זאגן, אז "הא־ל צוה עבדו כוכב פלוני"; און די "כהנים אומרים להם שבעבודה זו תצליחו": אדער אז דער "כוכב עצמו . . אמר להם עבדוני" — ביז צו זאגן "שזו הצורה מטיבה ומריעה כו'" — און אז זיי קומען מצד דעם וואס "עמדו בבני אדם נביאי שקר". ד.ה. אז דער טעות במחשבה ובלב הנ"ל האט דערפירט[57] צו אזא יריידה, וואס איז נאר למטה פון טעות בשכל ובהבנה, נאר דאס איז אן ענין פון היפך השכל לגמרי, וואס שטאמט פון "נביאי שקר . . כוזבים אחרים".

און דאס ברענגט סו"ס צו אינגאנצן פארגעסן על הקב"ה, ווי ס'איז געווען דעמולט — "וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום כו'" — אז בסיבת דעם טעות גדול איז מען בהמשך הזמן געגאנגען מדחי אל דחי, ביז צום מצב פון פארגעסן און ניט וויסן אז ס'איז דא א בורא עולם ומנהיגו[57].

און נאך דעם אלעם איז דער רמב"ם מוסיף לתאר (בהלכה ג) ווי אזוי אברהם אבינו איז צוגעקומען צו ידיעת ה', וואס דאס ברענגט ארויס נאכמער ווי ביי אן אדם דארף זיין מופרך (אויך מצד שכל) יעדער אופן פון ע"ז — אז אפילו ווען אברהם האט זיך געפונען צווישן עובדי ע"ז באופן גרוע[58], "והוא עובד עמהם", און פונדעסטוועגן איז ער געווען דער

---

53) לשון הרמב"ם ע"ז רפ"ב.

54) רמב"ם שם סה"ד. וראה לשונו במנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם בתחלתו (בריש ספר היד): ספר ראשון אכלול בו כל המצות שהם עיקר דת משה רבינו ע"ה וצריך אדם לידע אותם תחילת הכל כגון יחוד השם ב"ה ואיסורי ע"ז. ולהעיר שלא הזכיר שם שאר המצות שבספר המדע (הלכות דעות, ת"ת, תשובה).

55) ועדמ"ש הרמב"ם בפיה"מ ע"ז פ"ד מ"ז. ע"ש.

56) ל' הרמב"ם שם פ"א סה"א.

57) ראה במצות אחדות ה' שם: וכמ"ש הרמב"ם בפ"א מה' ע"ז שזה ה' טעות אנוש כו' ר"ל ענין השתוף כו' ומזה נמשכים אח"כ לעבוד ע"ז גמורה ולשכוח על ה' ח"ו. וי"ל שהם הם ג' הדרגות הנ"ל שבפנים.

58) שהרי אז כבר "נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום" כמ"ש בהלכה ב.

וואס „השיג דרך האמת והבין קו הצדק[59] מתבונתו הנכונה כו' וידע שכל העולם טועים כו'"[60].

נאכמער: דער רמב"ם איז אויך מתאר בפרטיות ווי אזוי אברהם איז צו דעם געקומען — „והי' תמי' האיך אפשר שיהי' הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהי' לו מנהיג ומי יסבב אותו כי אי אפשר שיסבב את עצמו . . ולבו משוטט ומבין".

ד.ה. אז די בריאה גופא איז מכריח און איז מגלה דעם „דרך האמת", אז „יש שם אלקה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל כו'".

וואס דאס אלץ איז כנ"ל, א הקדמה און א יסוד (און אויך א טייל) פון הלכות ע"ז: ניט נאר איז דאס מועיל ופועל אז א איד זאל זיך אויסהיטן פון ע"ז במעשה, נאר דאס טוט אויף ובעיקר, אז במחשבתו ובלבו זאל נקבע ווערן דער אמת וואס פארהיט ס'זאל איבערהויפט ניט זיין קיין מקום לחטא זה — אז בשכלו ווערט ביי אים נתאמת אז אלע נבראים האבן ניט קיין שום מציאות וחשיבות מצד עצמם, וכנ"ל[61].

ו. עפ"ז קען מען מסביר זיין וואס דער רמב"ם האט בוחר געווען די גירסא „ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו" — און ניט די גירסא „בן מ"ח וכיו"ב (ונוסף ע"ז איז טעמא בעי — צוליב וואס דארף דער רמב"ם בכלל זאגן ווי אלט ער איז דאן געווען).

ווייל אויך דורכדעם קומט צו אין דער הסברה והדגשה הנ"ל פון שלילת ע"ז:

בנוגע דעם גיל פון ארבעים שנה זאגן חז"ל[62] אז „בן ארבעים לבינה". ד.ה. אז בעת מען דערגרייכט דעם עלטער פון ארבעים שנה, קומט מען צו, מצד טבעו, צו א שלימות אין הבנה והשגה (ע"ד ווי „בן שלשים לכח" שלפנ"ז איז אן ענין אין טבע האדם, ועד"ז „בן ה' למקרא" שלפניו, און „בן חמשים לעצה", „בן ששים לזקנה" כו', שלאח"ז)[63].

דערפון איז מובן אז די הבנה והכרה אין מציאות הבורא, און אין דער שלילת המציאות והחשיבות פון א דבר זולתו ית', איז אן ענין וואס איז פארבונדן מיט טבע פון שכל הנברא — ניט אן ענין וואס איז העכער פון גדר שכל הנברא[64].

---

59) ע"פ כל הנ"ל מובן דיוק לשונות הנ"ל ברמב"ם, ולא כתב „דרך השם" (כמ"ש לקמן „ויעקב אבינו למד בניו כו' ללמד דרך השם"). וכיו"ב. כ', מדלא הזכיר עד עתה שהי' בזה ציווי ה', מובן שכוונתו ב„דרך האמת והבין קו הצדק", מצד עצמו.

60) ומפרט גם איך ש„שיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם .. ראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם". והיינו דגם המ"ע „לאבד ע"ז ומשמשי' וכל הנעשה בשבילה" (רמב"ם שם רפ"ז) הבין והכיר אברהם מדעתו.

61) וגם החלוקה של ההלכות היא לא רק חלוקה בקשר להזמן ויריד[ת] הדרגות זו למטה מזו, דהמדובר בה"ב הי' לאחרי שארכו הימים, ופשיטא בנוגע להמדובר בהלכה ג', שמתחיל אז מזמן אברהם — אלא היא (בעיקר) חלוקה בתוכן ההלכה שמשמיענו (אופן ההתאמתות וידיעת האדם בשלילת הע"ז): א) בהלכה א' סוג ע"ז שיסודה בטעות בנ"א, ב) ההלכה בסוג ע"ז שבשקר יסודה, „בניאי שקר". כוזבים אחרים", ג) ההלכה המכרחת שההכרה באלקות (וזה שע"ז מופרכת) הוא מצד שכל האדם, וכנ"ל.

62) אבות ספ"ה.

63) [illegible] ה, ב. פרש"י ס"פ תבוא. מאירי לאבות שם.

64) ומובן שאי"ז סתירה למ"ש הרמב"ם פ"ב ה"ג: „מפני שדעתו של אדם קצרה ולא כל הדעות יכולין להשיג האמת על בוריו, ואם ימשך כל אדם אחר מחשבות לבו נמצא מחריב את העולם לפי קוצר דעתו" ע"ש — כי שם מפורש „שלא יפנה אחר ע"ז כו' ולא ע"ז בלבד הוא שאסור אלא כל מחשבה שהוא גורם כו'". אבל פשיטא שאדם מותר לחשוב ולהשיג אלקות מתוך הבריאה, ואדרבה — זוהי הדרך לבוא לאהבתו ויראתו כמ"ש הרמב"ם הל' יסוה"ת רפ"ב. וראה לקמן בפנים סעיף ט.

ומהאי טעמא נעמט אן דער רמב"ם די גירסא פון „בן ארבעים שנה הכיר את בוראו", ווייל דאס איז דער גיל וועז די הכרת והבנת השכל איז בשלימות.

און דאס איז בהתאם צו תוכן כל ההלכה והפרק (כאשר אז אויך לדעת הרמב"ם איז רוב שנים יודיעו חכמה[65] וכנ"ל „בן חמישים כו'" אויך נאכדעם איז אברהם נאכאנאנד נתעלה געווארן אין הכרת הבורא, בן מ"ח, נ', וכיו"ב)[66].

עפ"ז איז אויך מובן וואס דער רמב"ם דערמאנט ניט (בתחלת ההלכה) אז אברהם איז געווען „בן שלש" וועז „התחיל לחשוב ולשוטט במחשבתו" און דערמיט האט זיך אנגעהויבן דער ענין פון „הכיר את בוראו" — ווייל דעמולט וואלט דאס געגעבן א מקום לטעות, אז דאס איז בייא אים ניט געווען פארבונדן מיט טבע השכל מצד עצמו, נאר לגמרי באופן נסי[67], למעלה מהשכל[68]; זייי־

ענדיק בן שלש שנים, איז שוין בייא אים געווען א הכרה אין אלקות[69]!

ז. און מיט דער נקודה וכוונה איז דער רמב"ם ממשיך ווייטער אין דער הלכה, מאריך ומפרט ווי אזוי אברהם „התחיל להשיב תשובות כו' ולערוך דין עמהם . . כיון שגבר עליהם בראיותיו ביקש המלך להורגו[70] כו'" און ווי „הי' מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר", ביז ער האט מחזיר געווען העם „לדרך האמת"[71] עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה" —

דורך ראיות והכרחים שכליים האט ער אומגעקערט „אלפים ורבבות" (וואס זיינען געווען עובדי ע"ז) „לדרך האמת" „ושתל בלבם", וואס כ"ז איז מוסיף ומדגיש אין דעם חוזק והתאמתות הכרת האדם בשלילת ע"ז כנ"ל.

ח. עפכ"ז איז מבואר ענין הנ"ל, אז „אילו הי' בדורו של אברהם לא הי' נחשב לכלום":

דא ווערט ניט געמיינט אז לגבי אברהם עצמו „לא הי' נחשב לכלום", נאר לגבי „דורו של אברהם" —

און „דורו של אברהם" מיינט (ניט די צייט ווען אברהם איז געווארן מפורסם בדורו דורך „הנפש אשר עשו בחרן" (וואס דאס האט זיך אנגעהויבן נאך בחיי

---

65) איוב לב, ז.

66) ואולי י"ל שזהו תוכן השגת הראב"ד על מ"ש הרמב"ם „בן ארבעים שנה הכיר" — „יש אגדה בן שלש שנים", שע"פ אגדה זו נמצא דזה שהכיר אברהם את בוראו לא הי' מצד גדר ושכל הנברא כ"א מלמעלה. וי"ל שלכן גם הביא הראי' „שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עק"ב", שמדגיש שהכרת אברהם באלקות וקיום המצות שלו הי' מצד קול ה', שנצטווה. וראה ב"ר רפל"ט: הציץ עליו כו'.

67) הכרח לגמרי אין בזה — שהרי אפילו כמה דורות לאח"ז היו מולידין בני ח־ראו (סנהדרין סט, ב. ב"ר ספל"ח) ובדור המבול תיכף שנולד הי' עוזר לאמו כו' (ב"ר רפל"ו).

68) בחבור התשובה להמאירי שם מפרש דמה דאמרו בן שלש הכיר אברהם את בוראו „ירצו בו שהוא ע"ה להפלגת מזגו ולטוב הכנתו אל העיון והשלמות הוכן ביום תחלת למודו להיות זאת הפנה, ר"ל אמונת היחוד, נשלמה על ידו כו'". והיינו שבהיותו בן שלש לא הי' גם תחלת הכרתו לחשוב ולשוטט בדעתו (שזה הי' אח"כ בהיותו נער קטן). וראה לשונו בפתיחה לאבות.

וגם עפ"ז מובן מה שלא הביאו הרמב"ם כאן, כי זה הי' מורה שמזגו הטוב והעיון כו' הי' באברהם מטבעו ועיקר יצירתו (כלשון המאירי שם) שנולד מתחלה לזה. וא"כ אין מזה ראי' שכן הוא גם מצד שכל וגדר שאר הנבראים.

69) ואף שכתב „כיון שנגמל איתן זה" — (ובפרט עפמ"ש בהערה 39) הרי ממשיך ומוסיף „והוא קטן". היינו משך זמן אחרי שנגמל, ואז התחיל כו' — כבהגה"מ הובא לעיל הערה 32.

70) דגם זה מוסיף בהדגשה הנ"ל, תוקף ההכרה דאברהם באלקות, שהיתה עד למסנ"מ שהוצרך שיעשה לו נס.

71) ראה לעיל הערה 59.

נח, כנ״ל), נאָר) בשעת דער דור איז גע־וואָרן דורו, בהתאם צו דעם דרך פון אברהם, צו דעתו שיטתו והנהגתו, וואָס דאָס האָט זיך נאָך ניט אויפגעטאָן בעת ער איז געווען אין אור כשדים וואָס בלויז „גבר עליהם בראיותיו״, און אפילו ניט זייענדיק אין חרן, נאָר אַ סך שפּעטער, ווען „הגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר[72] ויקרא שם בשם ה׳ א־ל עולם עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה״:

דער אויפטו אין דעם איז, אַז זייער הכרת הבורא איז געווען ניט (נאָר) דורך דעם וואָס אברהם האָט זיי מנצח געווען, „גבר עליהם בראיותיו״ און אפילו אויך ניט (נאָר) אין אַן אופן וואָס זיי האָבן מקבל געווען בשכלם די הסברות והוכחות פון אברהם, ובמילא איז זייער הכרה אין אלקות געווען ווי אַ צוגעקו־מענער ענין (פון דעם וואָס אברהם האָט אין זיי אַריינגעגעבן) — נאָר „שתל בלבם״, ער האָט אין זיי איינ־געפלאַנצט[73] די הכרה און ידיעה באלקות, דאָס איז באַ זיי געוואָרן אַן אייגענע זאַך, ע״ד ווי באַ אברהם — זיי האָבן מכיר געווען אלקות (אויך) מצד זייער שכל גופא.

און דעמולט איז מתאים צו זאָגן אַז דאָס איז „דורו של אברהם״ — אברהמים דור[74], אַז דער דור[75] איז גע־ווען דורכגענומען מיט הכרה פון אלקות, ע״ד ווי אברהם[76].

ולפ״ז איז מובן דער לשון „אילו הי׳ בדורו של אברהם״, ווייל דער מצב הדור איז געווען לאחרי מות נח, ווען אברהם איז געווען בשנות השבעים[77].

ט. לפ״ז דאַרף מען אַבער פאַר־שטיין דעם המשך בהלכה ג, וואו דער רמב״ם זאָגט, אַז נאָכדעם ווי די בני יעקב זיינען געוואָרן אַן „אומה שהיא יודעת את ה׳ עד שארכו הימים לישראל במצרים (איז בהמשך לזה געוואָרן אַ שינוי) וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד ע״ז כמותן כו׳ וכמעט קט הי׳ העיקר ששתל אברהם נעקר״ — לפי הנ״ל ברענגט עס אַרויס דעם היפך פון דעם תוכן פון דעם גאַנצן פרק, אַז דער מענטש מצד שכלו גופא איז יודע די אַפּגעפרעגטקייט פון ע״ז, און יודע ומכיר דעם אויבערשטן — און דאָ זאָגט מען, אַז אפילו די „אומה שהיא יודעת את ה׳״, „חזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד ע״ז כמותן״.

---

72) וירא כא, לג.

73) וע״ד דבר הנטוע, שהארץ עצמה מצמיחה אח״כ.

74) ועפ״ז ה״ז ע״ד הלשון שבדיעה הב׳ בזהר ובפרש״י „אילו הי׳ בדרא דכולהו צדיקים״ „בדור צדיקים״.

75) ראה מאירי בפתיחתו לאבות (ד״ה ונשוב בסופו): יהשיב רוח רוב העולם לאמונת ה׳ ית׳. וראה שם לפנ״ז (ד״ה והי׳ מש״כ) בנוגע להלימוד דחנוך ומתושלח נח.

76) עד״ז יל״פ בפרש״י ר״פ לך: לך לך, ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים, ועוד שאודיע טבעך בעולם — שהכוונה בזה היא לא רק שאז נעשה ידוע ומפורסם בעולם, אלא „טבעך״ זה שמכיר באלקות ומפרסם אלקות נפעל גם בעולם. ואזי נקרא „דורו של אברהם״. והרי בפשש״מ מפורש „ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן״ (לך יב, ד).

77) כפשוטו של מקרא, כנ״ל בהערה שלפנ״ז. יוב לכי המובן מתוד״ה וגמירי (ע״ז ט, א) דהליכתו מחרן היתה כשהי׳ בן נ״ב (וראה סדר הדורות ב״א כג) — אבל ראה מהרש״א שם* — הרי מפורש ברמב״ם „והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה׳ א־ל עולם״ שנאמר כאשר ויטע אשל בבאר שבע לאחרי היותו משך זמן בא״י. וראה פרש״י וירא (שם, לד). וראה ברכות יג, א: בתחלה נעשה אב לארם ולבסוף (כשנקרא אברהם — בן צ״ט שנה) נעשה אב לכל העולם כולו. אבל ראה מאירי שם (בפתיחתו למס׳ אבות). וראה מגן אבות לתשב״ץ שם.

*) וראה לקו״ש חט״ו ע׳ 84 הערה 13, 14.

איז דאָס מובן לויטן המשך וסיום הפרק אין רמב"ם, וז"ל: „ומאהבת ה' אותנו עשה משה רבן של כל הנביאים ושלחו כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' בישׂראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהי' משפט ע"ז וכל הטועים אחרי".

דער רמב"ם איז דערמיט מדגיש: דאָס וואָס די מציאות פון ע"ז און עבודתה באיזה אופן שהוא (אפילו באופן פון דור אנוש) האָט קיין מציאות ניט, איז טאָקע אַן ענין המושג ומובן מצד טבע שכל האדם און מוכרח מצד הבריאה, כנ"ל, און דאָס איז נוגע צו וויסן אַלס הקדמה צו הלכות עבודה זרה, וויבאַלד דאָס איז פועל אין שכל האדם הכרת אלקות און שלילת עבודה זרה, כנ"ל —

אָבער צוזאַמען דערמיט מוז מען וויסן, אַז מ'קען ניט פאַרלאָזן זיך, בויען אויף דעם אַליין, אַז זיין שכל זאָל זיין דער אייניציקער יסוד צו אָפּהאַלטן זיך פון ע"ז און צו האָבן די הכרה איז מציאות הבורא און דינען אים: ווי מען זעט עס פון ישׂראל בימים ההם, אַז נאָכן ווערן אַן „אומה שהיא יודעת את ה'" איז ווען „ארכו הימים לישׂראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד ע"ז כמותן כו' . . חוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן"

— כדי צו באַוואָרענען פון חטא ע"ז האָבן זיי געדאַרפט אָנקומען צו דעם וואָס „מאהבת ה' אותנו . . עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו וכיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישׂראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו כו'" — ד.ה. אַז דער קיום מצד ציווי ה'.

און ניט נאָר די הכרה איז מציאות הבורא נאָר איך עבודתו, וואָס איך דאָס איז אַן ענין צו וועלכן מ'איז צוגע־קומען (בזמן אברהם) דורך דער איי־גענער הכרה — „שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כו'"[78] — דאָרף מען וויסן אַז אויך דאָס איז פאַרבונדן מיט דברי ה', נבואת משה רבינו, דער אוי־בערשטער „הודיעם דרך עבודתו".

ויש לומר אַז דאָס איז אויך נוגע להלכה: אפילו דער, וואָס די שלילת מציאות הע"ז און די הכרה איז בא אים מושג ומוכרח מצד השכל, דאָרף ער מקיים זיין די מצות וציווי ע"ז (אויך די ל"ת שבה, דעם ניט דינען ע"ז) מצד דעם וואָס „הודיעם דרך עבודתו".

יו"ד. על פי כהנ"ל קומט אויס, אַז אין פרק א פון הלכות ע"ז ברענגט דער רמב"ם אַרויס צוויי הלכות: א) אַז דער חטא פון ע"ז איז אַן ענין וואָס איז מופרך אויך מצד שכל האדם, און עס דאָרף בא אים בשכלו נתאמת ונקבע ווערן די אָפּגעפרעגטקייט און די פרטי ציוויים ואיסורים דע"ז; ב) ומאידך, אַז דער קיום פון דער מצוה בפועל דאָרף ניט זיין „געבויעט" (נאָר) אויף זיין הכרה וידיעה, נאָר ער זאָל עס טאָן דערפאַר וואָס „הודיעם דרך עבודתו", וויי"ל דער אויבערשטער האָט אַזוי אָנגעזאָגט ע"י משה רבינו „רבן של כל הנביאים". ד.ה. דער קיום בפועל דאָרף זיין מיוסד אויף אמונה בהשם[79] און אויף דער יראה צו עובר זיין אויף ציווי השם.

---

78) רמב"ם שם ה"ג.

79) וי"ל שלכן הקדים הרמב"ם „כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישׂראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם כו'", ואינו אומר סתם שהכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו, כי מדגיש שהחיזוק והקיום לדרך עבודתו (ומצות ע"ז ש„הוא עיקר כל המצות כולן") הוא לאחרי: א) „שנתנבא משה רבינו", היינו גילוי דבר ה' מלמעלה, ולא כמו שהי' לפנ"ז שהידיעה וההכרה בה' באה ע"י שאברהם הכיר מכח

די ציווּיי ואיסורי ע"ז זיינען דער צד השלילי, דער ענין פון ל"ת, און דער צד החיובי שבזה איז די מ"ע פון ידיעת ה' ואחדות ה' [און ווי דער רמב"ם זאגט[80], אז דער ספר הראשון פון ספר היד „אכלול בו כל המצות שהם עיקר דת משה רבינו ע"ה כו' כגון יחוד השם ב"ה ואיסורי ע"ז וקראתי שם ספר זה ספר המדע"[81] — איז אויך ווען ער רעדט וועגן דער מ"ע ברענגט דער רמב"ם די ביידע דערמאָנטע ענינים:

אין אָנפאָנג הל' יסודי התורה זאָגט ער דעם לשון „לידע שיש שם מצוי ראשון (לידע שיש שם אלוה[82])", אז די מצוה באשטייט אין וויסן און פאָרשטיין בשכל אז ס'איז פאָראַן דער מצוי ראשון, דער אלוה בורא העולם; און אין אָנהויב סהמ"צ[83] זאָגט דער רמב"ם דעם לשון „צונו בהאמנת האלקות שנאמין שיש שם עילה וסיבה כו'" — דער ציווי איז, אז מ'זאָל גלויבן מיט אמונה[84] (העכער פון שכל) אין דער מציאות פון אַן עילה וסיבה אלקית.

יא. ועפי"ז יש להוסיף בפנימיות הענינים:

כשם ווי בא דער הכרה וידיעה אין בורא עולם, ביי דער מ"ע, איז ניט מספיק צו האָבן בלויז די ידיעה אין אלקות[85], ווארום היות אז דער מענטש איז דאָס מכריח בשכלו הוא — און מיטן שכל קען מען „נעמען" נאָר די בחי' פון אלקות וואָס ווערט נמשך בבחי' „מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא"[86], ד.ה. ווי דער אויבערשטער כביכול איז זיך מצמצם צו האָבן אַ שייכות צו מציאות העולם — אָבער די הכרה אין „אמיתית המצאו" פון אלקות, דער אור האלקי ווי ער איז העכער פון האָבן אַ שייכות צו וועלט — דאָס קען מען „נעמען" נאָר מיט אמונה, וואָס איז למעלה מהשכל:

אַזוי איז דאָס אין דעם צד פון שלילה, אין די ציווּיי ואיסורי ע"ז, אז (ניט בלויז זייער קיום בפועל דאָרף ניט זיין געבויט נאָר אויף שכל, נאָר אויך) דאָס וואָס עס דאָרף ביי אים נתאמת ווערן בשכלו דער העדר המציאות והחשיבות פון יעדער זאָך אויסער דעם אויבערשטן (ועאכו"כ

עצמו (וראה של"ה רפה, א)". ב) „בחר ה' ישראל לנחלה", נבחרו ע"י הקב"ה, ולא כמו שהי' עד עתה „שנעשית (מאלי') אומה שהיא יודעת את ה'" —

שכ"ז מוסיף בהבנת הענין דהכתירו במצות והודיעם דרך עבודתו — בא מצד אמונה בה' כו'.

80) במנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם בתחלתו.

81) ראה לעיל הערה 54.

82) לשונו בהכותרת להל' יסודי התורה. ועד"ז במנין המצות שבריש ס' היד מ"ע א.

83) מ"ע א.

*) וע"פ זה יש לבאר לשון הרמב"ם „עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו כו'", שמורה דמעלתו אינה מעצמו כ"א שה' עשה (וראה פי' ר' דוד עראמה לרמב"ם כאן). כי זה מוסיף בהדגשה הנ"ל שדבר ה' וציוויו בא מלמעלה. עד דגם מעלתו של משה רבינו באה מאת ה'. ולהעיר דהעילוי בנבואת משה שהוא רבן של כל הנביאים מבאר הרמב"ם לפנ"ז, בהל' יסוה"ת (פ"ז ה"ו) בארוכה, שהתגלות אלקות אליו היתה באופן הכי נעלה „במראה כו' הוא עומד על עמדו שלם" (ומתנבא בכל זמן שיחפוץ כו') „שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת", עי"ש. וראה לקמן הערה 88.

84) אבל י"א (ראה סהמ"צ הוצאת הר"ח העליר והר"י קאפח) שגם בסהמ"צ התרגום הנכון הוא — ידיעת אלקות. אבל בסהמ"צ להצ"צ מצות האמנת אלקות בתחלתה העתיק לשון הרמב"ם מסהמ"צ כבפנים — ל' אמונה — ומפרש שם שלדעת הרמב"ם יש ב' הענינים (דידיעה ואמונה) — ראה שם ספ"ב.

85) ראה בארוכה סהמ"צ להצ"צ שם.

86) רמב"ם ריש הל' יסוה"ת. וראה בארוכה „הדרך" על ספר משנה תורה להרמב"ם (קה"ת, תשמ"ה) בביאור הלכות הראשונות דהל' יסוה"ת.

דער קצה הכי תחתון פון ע"ז) אויך די שלילה איז ניט געגנג וועז זי איז נאר מצד השכל, ווייל [נוסף אויף דעם אז בעת (נאר) זיין שכל איז דער יסוד, קען געמאלט זיין אז זייענדיק מושקע א ריבוי זמן אין וועלט און אין עניני העולם, האט די מציאות פון וועלט (וכל השייך לו) א השפעה ופעולה און איז זיך מתגבר אויף זיין שכל, ביז צו דערפירן ר"ל צום קצה הכי הפכי והכי תחתון, ווי ס'איז געווען בא די אידן אין מצרים, אז מצד זה וואס „ארכו הימים" איז „חזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד ע"ז כמותם"].

שכל האדם איז א מציאות — א מציאות נבראת מוגבלת, דעריבער האט שכל ניט בכח צו שולל זיין די מציאות הנבראים בתכלית השלילה.

דוקא וועז דאס קומט מצד הציווי פון דעם אויבערשטן, ובדרך אמונה[87], דע־מולט דערהערט ער באמת[88], אז יעדע מציאות זולתו ית' איז מושלל בתכלית.

(משיחת מוצאי ש"פ נח תש"מ)

---

87) ולהעיר, שגם אצל אברהם, אחר שהשלים הכרתו את בוראו עד מקום שיד העיון משגת בא לכלל אמונה בה', ראה עקידה דלעיל הערה 20. ועד שנק' ראש למאמינים — ראה שמו"ר פכ"ג, ה. שהש"ר פ"ד, ח (ג).

88) וי"ל שלכן מדגיש הרמב"ם כאן בסוף הפרק ענין נבואת משה (ולא כתב סתם שציונו ה' במ"ת וכיו"ב), כי זה מוסיף ההתאמתות בהציווי דע"ז, שהרי נבואת משה „עינינו ראו ולא זר" (רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ז ה"א), „נבואתו של משה ראינו ושמענו" (שם בסוף הפרק). ובפרט בע"ז „שלכן נביא שבא ואמר שה' צוהו שתעבד ע"ז כו' אין שומעים לו שהרי בא להכחיש נבואתו של משה" (רמב"ם שם ספ"ט) — ראה בארוכה לקו"ש חי"ט ע' 184 ואילך, שכ"ז הוא הקדמה להתאמתות דמצות וציווי ע"ז, גם כשבא מצד ציווי ה', „הודיעם דרך עבודתו".